

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYE, ADAY-POTANSİYEL ADAY GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK VE İNSANİ GELİŞİMİŞLİK

Prof. Dr. Nuray GÖKÇEK KARACA

Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekan Yardımcısı
Sosyal Hizmetler Bölüm Başkanı

İş Güvenliği Uzmanı-Müh. Berrin GÖKÇEK

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çal. Eko. veEnd. İlişk. Bölümü Doktora Öğrencisi

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye çok boyutlu yoksulluk ve insani gelişmişlik bakımından Avrupa Birliği'ne üye, aday-potansiyel aday geçiş ekonomileri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Söz konusu ekonomiler ile Türkiye'nin çok boyutlu yoksulluk ve insani gelişmişlik bakımından karşılaştırmalı incelemesi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) ve İnsani Gelişim Endeksi (İGE) den yararlanılarak yapılmıştır. Araştırma sonuçları Türkiye'de çok boyutlu yoksulluğun geçiş ekonomilerine göre daha yüksek düzeyde olduğunu; Avrupa Birliği'ne (AB) üye ülkelerdeki insani gelişmişlik düzeyinin AB'ye aday ve potansiyel aday ülkelere göre daha yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Yine araştırma sonuçlarına göre, AB'ye aday diğer ülkelerle karşılaştırıldığında kişi başına düşen gayrisafi milli gelirin en yüksek olduğu, buna karşın eğitim endeksinin en düşük olduğu ülke Türkiye'dir. Eğitim endeksinin çok düşük olması, Türkiye'nin insani gelişmişlik sıralamasında AB'ye aday geçiş ekonomilerinin arkasında yer almasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çok Boyutlu Yoksulluk, İnsani Gelişmişlik ve Geçiş Ekonomileri

MULTIDIMENSIONAL POVERTY AND HUMAN DEVELOPMENT IN TURKEY AND EUROPEAN UNION MEMBER, CANDIDATE AND POTENTIAL CANDIDATE TRANSITION ECONOMIES

ABSTRACT

In this study, human development and multidimensional poverty of Turkey were examined in comparison with the European Union Member, Candidate and Potential Candidate Transition Economies.

To examine human development and multidimensional poverty of Turkey in comparison with transition economies, we benefited from the Human Development Index (HDI) and Multidimensional Poverty Index (MPI) which was developed by UNDP. As a result, we can say that Turkey has the highest multidimensional poverty than transition countries.

European Union member countries show higher human development than European Union candidate and potential candidate countries. As a comparison of Turkey with other European Union candidate countries, we can say that Turkey has the highest gross national income per capita but the lowest education index of Turkey degrades the human development.

Key Words: Poverty, Multidimensional Poverty, Human Development and Transition Economies

GİRİŞ

İnsanların genel anlamda temel gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak ifade edilen yoksulluk, ilk çağlardan bu yana özellikle sanayi devrimi sonrası ve küreselleşme ile birlikte gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artmasıyla toplumlar için büyük bir sorun haline gelmiş ve çözümü yolunda birçok araştırma yapılmış ve çeşitli politikalar uygulamaya konulmuştur. Uygulanan politikalar ve alınan sonuçlar yoksulluğun hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler açısından temel bir sorun olduğunu göstermiş ve yoksullukla mücadele ulusal boyutun dışına çıkarak uluslar arası bir boyut kazanmıştır (Erkul, 2013: 220). Bu bağlamda yoksullukla ilgili çeşitli yaklaşımlar ileri sürülerek, yoksulluğun farklı boyutları ele alınmıştır.

Yoksullukla ilgili yaklaşımlardan ilki geçim sağlamak için gerekli gelirden yoksun bulunmak anlamına gelen gelir yoksunluğu iken ikincisi, hem ekonomik hem de ekonomik olmayan sosyal, kültürel, eğitim vb. gereksinimleri karşılamaktan ve teknolojik erişim vb. olanaklardan yoksun olma anlamına gelen çok boyutlu ve insani yoksulluktur (Busilacchi, 2003: 17). Yoksulluğun milli gelir düzeyi yüksek olan ülkeler için de sorun olması, gelir dışında farklı ölçütler kullanılarak değerlendirme yapılması gereğini ortaya koymuştur. Bu amaçla 1997 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından gelirin yanı sıra eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeleri de dikkate alan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) yayımlanmaktadır. Yoksullukla ilgili yeni mücadele politikalarının geliştirilmesi ihtiyacı, yoksulluk ölçütleriyle de ilgili çalışmaları beraberinde getirmiş ve 2010 yılında Alkire ve Santos tarafından İnsani Gelişme Endeksi'ne benzer bir şekilde yoksulluğun etkisini ve yoğunluğunu da kapsayan Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE), İnsani Gelişme Raporları'nda yerini almıştır.

Ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel yapı farklılıkları kaçınılmaz olarak onların gelişme performanslarına yansımakta ve ülkeler ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarına özgü gelişme performansları sergilemektedir. Bu durumu en iyi biçimde sosyalizme dayalı merkezi planlama sistemiyle idare edilmekte iken serbest piyasa ekonomisine geçen ve "geçiş ekonomileri" olarak adlandırılan ülkelerde gözlemlemek mümkündür (Akalin, 2002: 15). Gerçekten de sosyalist bir düzenden neoliberal bir düzene geçiş yapan geçiş ekonomilerinde farklılaşan ekonomik yapıya bağlı olarak kültürel ve sosyal yapıda da ciddi dönüşümler yaşandığı görülmüş ve yaşanan değişimler bu ülkelerin gelişme performanslarını ve insani gelişmişliklerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Sosyalist ülkelerde ekonominin neredeyse tamamının kamulaştırılması ve özel mülkiyete çok sınırlı pay tanınması, üretim gerçekleştirilen kamu kuruluşlarının tekelleşmesi ile fiyatların merkezi idare tarafından kontrol edilmesi, dışa kapalı ekonomik politikalar izlenmesi ile diğer ekonomiler ile rekabet edilememesi, sosyal güvenlik alanında yapılan harcamaların önemli boyutta artması ve siyasi bir araç haline gelmesi ve tüm bu etkenlerle bütçe açıklarının artması, ekonomik dengenin bozulması, yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlar yaşanması, sosyalist ülkeleri yeni

arayışlara ve sonucunda piyasa ekonomisine yönelmiştir (Tandırcıoğlu, 2002: 202-203). Geçiş ekonomilerindeki bu değişim hükümetler tarafından uygulanan yapısal ve kurumsal reformlarla ve farklı ekonomik yaklaşımlarla sağlanmıştır. Fakat kurumsal ve ekonomik altyapının yeterli düzeyde olması piyasa ekonomisinin etkin bir şekilde işleyişinde engel oluşturmuştur (Staeher, 2005: 199). Sosyalist bir geçmişe sahip olmamakla beraber gelişmesini tamamlayamamış Türkiye gibi ekonomi politikalarında köklü değişimler yaşayan geçiş ekonomileri için de mücadele etmeleri gereken önemli sosyal sorunlar arasında yer almaktadır.

İnsani gelişmişlik bağlamında AB üyesi ülkelerin ulaştığı düzeyin yakalanabilmesi için yoksulluğun azaltılması önemlidir. Türkiye'nin çok boyutlu yoksulluk ölçütü bağlamında insani gelişmişlik bakımından AB standartlarını yakalayıp yakalayamadığının değerlendirilebilmesi için tüm geçiş ekonomileri ile yapılacak bir karşılaştırmadan ziyade yine kendisi gibi AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri ile bir karşılaştırmasının yapılması daha anlamlıdır. Bu nedenle çalışmada çok boyutlu yoksulluk bakımından AB'ye üye, aday ve potansiyel aday olan geçiş ekonomileri ile Türkiye'nin karşılaştırmalı bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır.

I- ÇOK BOYUTLU YOKSULLUĞUN VE İNSANİ GELİŞİMİŞLİĞİN SAPTANMASI

1. Çok Boyutlu Yoksulluğun Saptanması

Çok boyutlu yoksulluğa ilişkin saptamalarda, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE), kullanılmaktadır. Bu endeks, yoksun olma yoğunluğuna göre düzenlenmiş çok boyutlu olarak yoksul olan nüfusun yüzdesini ifade etmektedir. ÇBYE aynı zaman zarfında insanların yüz yüze kaldığı ciddi yoksunlukları göstermek için tasarlanan yeni bir ölçüdür. Yeni geliştirilen bu endeks hem ülkeler ve bölgeler arasında ve dünya çapında hem de etnik grup, kırsal/kentsel konumlar ve diğer kilit hane halkı ve toplum özellikleri açısından ülkeler içinde karşılaştırmaya olanak vermektedir (UNDP, 2014: 1).ÇBYE'de yoksulluğun boyutları İnsani Gelişme Endeksine benzer şekilde sağlık, eğitim ve yaşam standartları olarak üç boyutta gösterilmektedir. Her

boyutun kendi alt göstergeleri bulunmaktadır. Tablo 1’de Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinin boyutları ve göstergeleri ağırlıkları bazında yer almaktadır.

Tablo 1. ÇBYE Boyutları, Göstergeleri ve Ağırlıkları

Boyutlar	Boyutların Ağırlıkları	Göstergeler	Göstergelerin Ağırlıkları	Göstergelerin % Ağırlıkları
Sağlık	1/3	Beslenme	1/6	16.7
		Çocuk Ölümü	1/6	16.7
Eğitim	1/3	Okullaşma Yılı	1/6	16.7
		Çocukların Okullara Devamlılığı	1/6	16.7
Yaşam Standardı	1/3	Pişirme Yakıtı	1/18	5.6
		Tuvalet	1/18	5.6
		Su	1/18	5.6
		Elektrik	1/18	5.6
		Yer (Zemin)	1/18	5.6
		Varlıklar	1/18	5.6

Kaynak: OPHI, 2014a: 1; HDR 2013b: 7.

Tablo 1’de görüldüğü üzere sağlık boyutu beslenme ve çocuk ölümü; eğitim boyutu okullaşma yılı ve çocukların okullara devamlılığı; yaşam standardı boyutu ise pişirme yakıtı, tuvalet, su, elektrik, yer ve varlık göstergelerinden oluşmaktadır. Göstergelerin ifade ettiği özellikler ise şu şekilde sıralanabilir (OPHI, 2014b: 4; Erkul, 2013: 226):
Beslenme göstergesi, yetersiz beslenen en az bir hane halkı bireyi olmasını
Çocuk ölümü göstergesi, hane halkında bir veya daha fazla sayıda çocuk ölümü olmasını,

Okullaşma yılı göstergesi, hane halkı bireylerinden hiçbirinin beş yıllık eğitimi tamamlamamış olmasını,

Çocukların okullara devamlılığı göstergesi, hanede en az bir okul çağındaki çocuğun okula devam etmemesi durumunu,

Pişirme yakıtı göstergesi, hane halkının yakacak olarak tezek, odun veya karbon içeren maddeler kullanmasını,

Tuvalet göstergesi, yeterli tuvalet imkânının olmamasını,

Su göstergesi, temiz içme suyu erişimine sahip olunmamasını,

Elektrik göstergesi, elektrik olmamasını,

Yer göstergesi, hane halkının kirli, çamurlu veya gübreden bir zemine sahip evi olmasını,

Varlık göstergesi, hane halkının araba, kamyon veya benzer motorlu bir araca sahip olmaması veya bisiklet, mobilet, radyo, televizyon, telefon veya buzdolabından birine sahip olmamasını.

Çok boyutlu yoksulluk endeksine göre bir hane halkının yoksul olarak nitelendirilebilmesi için hane halkı yoksulluk değerinin %33,3'ün üzerinde olması gerekmektedir. ÇBYE, belirtilen göstergeler çerçevesinde hesaplanan yoksul nüfus oranı ve yoksunluğun yoğunluğunun çarpılmasıyla hesaplanmaktadır (OPHI, 2014a: 1; HDR, 2013b: 7). ÇBYE, yoksunluktan kaç kişinin ve ortalama kaç yoğunlukla karşılaştıklarını belirlemesi bakımından İnsani Yoksulluk Endeksi yerine daha gelişmiş bir endeks olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. İnsani Gelişmişliğin Saptanması

İnsani gelişmişliğe ilişkin saptamalarda, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) kullanılmaktadır. Bu endeks, UNDP tarafından 1990 yılından itibaren yayımlanan, insan kaynaklarının gelişimini, insanı insan yapan, kişilik gibi unsurları ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyini bir arada değerlendiren ve böylece kalkınma içindeki insanın rolünü ele alan bir endekstir (Demir, 2006: 2). İGE, sağlık, bilgi ve yaşam standardı boyutlarının ortalama gerçekleşmesini ölçen bileşik bir endekstir. Bu üç boyutu ölçmek için kullanılan değişkenler ise 1990 yılından 2010 yılına kadar sırasıyla doğumda beklenen ortalama ömür, yetişkinlerde okur-yazarlık oranı ile brüt okullaşma oranı ve satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) iken, 2010 yılında sırasıyla doğumda beklenen yaşam süresi, beklenen okullaşma yılı, ortalama okullaşma yılı ve kişi başına Gayri Safi Milli Gelir (GSMG) olarak belirlenmiştir (Demir Şeker, 2011: 2-3; HDR, 2013b: 1). Tablo 2'de İGE hesaplamasında kullanılan ölçütler ve hesaplama yöntemindeki değişiklikler yer almaktadır.

Tablo 2. İGE Hesaplamasında Kullanılan Ölçütler ve Hesaplama Yöntemindeki Değişiklikler

Boyutlar	Önceki			2010		
	Göstergeler	Dönüşüm		Göstergeler	Dönüşüm	
		Minimum	Maksimum değer		Minimum	Maksimum (gözlemlenen değerler)
Sağlık	Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl)	25	85	Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl)	20	83.2
Bilgi	Yetişkin okur yazarlık (%)	0	100	Beklenen Okullaşma Yılı	0	20.6
	Bütünleşik brüt okullaşma oranı (%)	0	100	Ortalama Okullaşma Yılı	0	13.2
Yaşam Standardı	Kişi başı GSYH (SGP ABD\$)	100	40,000	Kişi başı GSMG (SGP ABD\$)	163	108,211
Birleştirilmiş	Aritmetik ortalama			Geometrik ortalama		

Kaynak: Demir Şeker, 2011: 9.

İGE değeri 0 ile 1 arasında olup; 0'a yakın değerler insani açıdan daha düşük gelişmişlik seviyesini, 1'e yakın değerler ise insani açıdan daha yüksek gelişmişlik seviyesini ifade etmektedir.

II- TÜRKİYE'DE ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK VE İNSANİ GELİŞME

1. Türkiye'de Çok Boyutlu Yoksulluk

Çok boyutlu yoksulluk endeksi kriterlerine göre 2013 yılı itibarıyla Türkiye'de yoksul nüfus yüzdesi, yoksun olma yoğunluğu, yoksulluğa karşı savunmasız nüfus, şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus yüzdesi, eğitim, sağlık ve yaşam standardına göre yoksunlukların dağılımı Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Türkiye Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ve Göstergeleri (2013)

ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK ENDEKSİ DEĞERİ	ÇOK BOYUTLU YOKSULLUKTAKİ NÜFUS		YOKSULLUĞA KARŞI SAVUNMASIZ NÜFUS (%)	ŞİDDETLİ YOKSULLUK YAŞAYAN NÜFUS (%)	YOKSUNLUKLAR DAĞILIMI		
	Yoksul nüfus (%)	Yoksun olma yoğunluğu (%)			Eğitim (%)	Sağlık (%)	Yaşam standardı (%)
0.028	6.6	42.0	7.3	1.3	42.3	38.4	19.2

Kaynak: HDR, 2013a: 161.

Tablo 3 incelendiğinde yoksunlukların dağılımı bakımından %42.3'lük bir oranla en yüksek yoksunluk boyutunun eğitim olduğu görülmektedir. İkinci olarak %38.4'lük oranla sağlık boyutundaki yoksunluklar gelmektedir. Çok boyutlu yoksullukta yoksul nüfus oranı %6.6 ve yoksun olma yoğunluğu %42 olarak belirlenmiş ve bu sonuçlara göre çok boyutlu yoksulluk endeksi 0,028 olarak hesaplanmıştır.

Bölgesel olarak değerlendirildiğinde, Tablo 4'ten de anlaşılacağı üzere çok boyutlu yoksulluğun en fazla doğu bölgesinde, en az batı bölgesinde yaşandığı görülmektedir. Doğu bölgesinden başlayarak sırasıyla güney, orta, kuzey ve batı olarak yoksulluk oranı azalmaktadır. Yoksun olma yoğunluğu doğu dışındaki bölgelerde yakın olmakla birlikte çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun farklılaşması çok boyutlu yoksulluk endeksinin farklı değerler almasına neden olmaktadır.

Tablo 4. Türkiye'de Bölgesel Olarak ÇBYE

BÖLGE	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi	Çok Boyutlu Yoksulluktaki Nüfus	Yoksun Olma Yoğunluğu	Yoksulluğa karşı savunmasız nüfus yüzdesi	Şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus	Nüfus Dağılımı
Orta	0.012	3.4%	36.7%	7.3%	0.1%	22.1%
Doğu	0.093	20.6%	45.2%	14.1%	6.2%	20.0%
Kuzey	0.011	3.0%	37.5%	9.1%	0.0%	7.8%
Güney	0.019	5.1%	37.9%	5.9%	0.4%	13.2%
Batı	0.008	2.2%	35.4%	3.7%	0.1%	37.0%



Kaynak: OPHI, 2014a: 5.

Tablo 4'ten de açıkça görülebileceği üzere en fazla yoksulluk yaşayan nüfus, coğrafik olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi illerini kapsayan doğu bölgesinde yer almaktadır. Bu nedenle özellikle doğu bölgesini hedef alan politikalar geliştirilmesi yoksullukla mücadele konusunda öncelikli olarak gereklidir.

Yoksulluk tüm dünyada olduğu gibi Türkiye için de önemli bir sosyal sorundur. Yoksulluğun boyutlarını ortaya koymak üzere Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından çeşitli yoksulluk araştırmaları yapılmaktadır. Tablo 5'te TÜİK tarafından 2012 yılında yapılan yoksulluk araştırması sonuçları yer almaktadır. Tabloda 2007 yılından itibaren verilerde görülen büyük farklılık 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonlarının kullanılması kaynaklıdır.

Tablo 5. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları %

YÖNTEMLER	2002	2003	2004	2005	2006	2007 (1)	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye											
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47	0.22	0.21	0.14	0.06
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83	4.35	3.66	2.79	2.27
Kent											
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19	0.04	0.04	0.02	0.02
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.40	3.07	0.96	0.97	0.94	0.60
Kır											
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	4.06	3.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11	0.63	0.57	0.42	0.14
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	38.82	32.18	32.62	26.59	25.35	17.59	15.33	11.92	9.61	6.83	5.88

Kaynak: TÜİK, 2012.

Tablo 5'teki veriler incelendiğinde satın alma gücü paritesine göre (SGP) kişi başı dolar cinsinden yoksulluk sınırlarına göre, yoksulluk oranlarının düştüğü görülmektedir. Kişi başı günlük harcaması, cari SGP'ne göre 2.15 doların altında kalan fert oranı 2011 yılında %0.14 iken, bu oran 2012 yılında % 0.06 olarak tahmin edilmiştir. Yoksulluk sınırı, cari SGP'ye göre 4.3 dolar olarak alındığında ise 2011 yılında %2.79 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında %2.27 olarak belirlenmiştir.

Tablo 5'teki veriler incelendiğinde cari satınalma gücü paritesine göre 4.3 dolar sınırı itibariyle kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2011 yılında %6.83 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında %5.88 olarak tahmin edilmiştir. Aynı yoksulluk sınırına göre kentsel yerlerde yaşayanların 2011 yılı için %0.94 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında ise %0.60 olarak belirlenmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk oranları tüm yıllar bazında kentsel yerlerden daha fazla olduğu görülmektedir.

2. Türkiye’de İnsani Gelişme

Türkiye’de insani gelişme endeksi, göstergeleri ve hesaplanan sağlık, eğitim ve gelir endeks değerleri 2005-2012 yılları bazında Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6.Yıllar Bazında Türkiye’de İGE ve Bileşenleri

YIL	İnsani Gelişme Endeksi	Sağlık endeksi	Doğumda Yaşam Beklentisi (yıl)	Eğitim endeksi	Beklenen okullaşma yılı	Ortalama okullaşma yılı	Gelir endeksi	Satın Alma Gücü Paritesi cinsinden kişi başına Gayri Safi Gelir
2005	0.687	0.807	72.1	0.560	11.9	6.0	0.757	15060
2006	0.698	0.813	72.5	0.574	12.3	6.1	0.766	15886
2007	0.706	0.819	72.8	0.585	12.6	6.2	0.771	16444
2008	0.701	0.824	73.2	0.588	12.5	6.5	0.77	16343
2009	0.716	0.83	73.5	0.604	13.0	6.6	0.76	15330
2010	0.738	0.835	73.7	0.608	13.9	7.2	0.772	16587
2011	0.752	0.84	74.0	0.608	14.4	7.4	0.783	17814
2012	0.756	0.845	74.2	0.608	14.4	7.6	0.785	18011
2013	0.759	0.85	75.259	-	14.4	7.6	0.788	18391

Kaynak: TUIK, 2014.

Tablo 6’daki veriler incelendiğinde genel anlamda tüm göstergelerde iyileşme sağlandığı ve insani gelişme endeks değerinde yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir. 2005 yılında 0.687 olan insani gelişme endeksi 2013 yılında 0.759’a yükselmiştir. Sağlık boyutu olarak değerlendirdiğimizde doğumda beklenen yaşam süresinin yıllar bazında arttığı ve 2013 yılında 75.259’a yükseldiği görülmektedir.

Türkiye’deki insani gelişme eğitim boyutu bakımından değerlendirildiğinde, 2010 yılına kadar endeks değerlerinde artış olduğu ancak 2010 yılı itibariyle yükselme eğiliminin durduğu görülmektedir. 2010 yılından itibaren insani gelişme endeksinin hesaplama yönteminde yapılan değişiklikler nedeniyle endeks değerlerinde de değişimler gözlenmiştir. Özellikle eğitim endeksi için değerlendirme yapacak olursak 2010 yılından önce yetişkin okur yazarlık göstergesi kullanılırken 2010 yılından sonra stok bir

değişken olan beklenen okullaşma yılı değişkenin kullanılmaya başlanması ve değişkenin kısa vadede çok fazla değişmemesi eğitim endeksinin yükselme eğiliminde olmasını engellemiştir. Aynı zamanda 2010 yılından önce kullanılan yetişkin okur-yazarlık oranının 15 yaş ve üstü için hesaplanması yapılırken, 2010 yılı itibarıyla kullanılmaya başlanan ortalama okullaşma yılı oranının 25 yaş ve üstü için hesaplanması da endeks değerlerini etkilemiştir. Türkiye, eğitim göstergelerinde önemli iyileştirmeler sağlasa da 25 yaş ve üstü ortalama okullaşma yılının birkaç yıllık gelişmelerle çok fazla değişmesi mümkün değildir (Demir Şeker, 2011: 9). Bu nedenle insani gelişme endeksi olması gereken düzeyden daha düşük olarak gerçekleşmektedir.

Gelir endeksi bakımından 2008- 2009 kriz yıllarında satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına gayri safi gelirden bir azalma yaşansa da sonraki yıllarda yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Türkiye, 2014 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda 0.759 insani gelişme endeksi ile 69. sırada ve yüksek insani gelişme kategorisinde yer almaktadır.

III. AB'YE ÜYE, ADAY VE POTANSİYEL ADAY GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK VE İNSANİ GELİŞME

1. AB'ye Üye, Aday ve Potansiyel Aday Geçiş Ekonomilerinde Çok Boyutlu Yoksulluk

AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinde çok boyutlu yoksulluk endeksi, yoksul nüfus yüzdesi, yoksun olma yoğunluğu, yoksulluğa karşı savunmasız nüfus, şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus yüzdesi ve eğitim, sağlık ve yaşam standardına göre yoksunlukların dağılımı Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Geçiş Ekonomilerinde ÇBYE ve Göstergeleri

ÜLKELER	İGE	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Değeri	Çok Boyutlu Yoksulluktaki Nüfus		Yoksulluğa Karşı Savunmasız Nüfus (%)	Şiddetli Yoksulluk Yaşayan Nüfus (%)	Yoksunluklar Dağılımı			
			Yoksul Nüfus (%)	Yoksun Olma Yoğunluğu (%)			Eğitim (%)	Sağlık (%)	Yaşam Standartı (%)	
AB Üyesi Geçiş Ekonomileri										
Bulgaristan	0.777	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çek Cum.	0.861	2002	0.010	3.1	33.4	0.0	0.0	0.0	99.9	0.1
		2003	0.026	7.2	36.5	1.3	0.2	91.2	1.2	7.6
Estonya	0.840	2003	0.016	4.4	36.3	0.1	0.3	45.0	46.7	8.3
Hırvatistan	0.818	2003	0.016	4.6	34.3	0.0	0.0	1.8	95.6	2.7
Macaristan	0.818	2003	0.006	1.6	37.9	0.0	0.0	0.0	88.0	12.0
Letonya	0.810	2003	0.006	1.6	37.9	0.0	0.0	0.0	88.0	12.0
Litvanya	0.834	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Polonya	0.834	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Romanya	0.785	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Slovakya	0.830	2003	0.000	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Slovenya	0.874	2003	0.000	0.0	0.0	0.4	0.0	0.0	0.0	0.0
AB'ye Aday Geçiş Ekonomileri										
Arnavutluk	0.716	2008 2009	0.005	1.2	38.3	7.2	0.1	22.4	47.1	30.5
Karadağ	0.789	2005 2006	0.012	3.0	40.1	1.3	0.5	21.0	63.8	15.3
Makedonya	0.732	2011	0.007	1.7	38.4	2.4	0.1	18.5	57.2	24.3
Sırbistan	0.745	2010	0.001	0.3	39.9	3.1	0.0	24.7	48.6	26.7
AB'ye Potansiyel Aday Geçiş Ekonomileri										
Bosna-Hersek	0.731	2011 2012	0.006	1.7	37.3	3.2	0.0	7.8	79.5	12.7
Kosova	0.716	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: HDR 2013: 160-161; HDR 2014: 180-181; Aday ve potansiyel aday ülkeler için bkz.:<http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=282>.

Tablo 7'de görülebileceği üzere, ÇBYE ve boyutları bakımından aralarında farklılıklar olabileceği varsayımı ile geçiş ekonomileri kendi arasında gruplandırılmıştır. Birinci grupta, AB üyesi geçiş ekonomileri, ikinci grupta AB'ye aday geçiş ekonomileri ve üçüncü grupta ise AB'ye potansiyel aday geçiş ekonomileri yer almaktadır. Araştırmaların ülkelerde farklı yıllarda gerçekleştirilmesi ve bazı ülkelerin verilerindeki eksiklikler tabloda ki veriler üzerinden karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir.

Tablo 7 incelendiğinde, AB'ye üye geçiş ekonomilerinden Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Estonya'nın en yüksek İGE değerine sahip ülkeler olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden Estonya İGE değeri yüksek olmakla birlikte, çok boyutlu yoksulluk bakımından AB'ye üye geçiş ekonomileri arasında ilk sırada yer almaktadır. Nitekim çok boyutlu yoksulluktaki mevcut yoksul nüfus yüzdeleri değerlendirildiğinde, AB'ye üye geçiş ekonomileri arasında en yoksul nüfusa sahip ülkenin %7.2'lik oranla Estonya olduğu görülür. Aynı şekilde yoksunlukların dağılımına bakıldığında da, eğitim boyutu açısından en çok yoksunluk yaşanan AB'ye üye, aday ve potansiyel aday ülkeler arasında Estonya'nın %91.2'lik oranla ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Zaten AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında Estonya'nın çok boyutlu yoksunluk bakımından ilk sırada yer almasının nedeni de eğitim alanında yaşanan yoksunluktur. ÇBYE bakımından Estonya başta olmak üzere, Hırvatistan ve Macaristan da en yüksek değere sahip olarak belirgin bir şekilde diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Çok boyutlu yoksulluktaki yoksul nüfus oranlarının değişkenlik göstermesi ülkeler arasında çok boyutlu yoksulluk endeksinin farklılaşmasına neden olmaktadır.

Tablo 7'ye göre çok boyutlu yoksulluk bakımından yoksun olma yoğunluğu incelendiğinde, AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında Karadağ'ın %40.1'lik oranla ilk sırada yer aldığı ve bu ülkeyi %39.9'luk oranla Sırbistan'ın izlediği görülür. Karadağ ve Sırbistan kadar yüksek olmamakla birlikte AB üyesi geçiş ekonomilerinde de yoksun olma yoğunluğu yüzdesi %33.4-%37.9 arasında değişen oranda yüksektir. Genel olarak ülkeler bazında yoksun olma yoğunlukları benzetmekle birlikte AB'ye aday geçiş ekonomilerinde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7'ye göre yoksulluğa karşı savunmasız nüfus yüzdesi incelendiğinde, %7.2'lik oranla Arnavutluk'un ilk sırada yer aldığı ve bu ülkeyi %3.2'lik oranla Bosna-Hersek'in ve %3.1'lik oranla Sırbistan'nın izlediği; buna karşın AB'ye üye geçiş ekonomilerinden Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Letonya ve Slovakya'da yoksulluğa karşı savunmasızlığın hiç yaşanmadığı, yoksulluğa karşı savunmasızlığın yaşandığı ülkelerde ise yoksulluğa karşı savunmasız nüfus yüzdesinin son derece düşük olduğu görülmektedir. Yoksulluğa karşı savunmasızlığın yaşandığı ülkelere Estonya'da bu oran %1.3 iken, Slovenya'da %0.4 ve Hırvatistan'da ise %0.1'dir. Bu bulgular, AB'ye üye geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında, AB'ye aday ve potansiyel aday ülkelerde yoksulluğa karşı savunmasız nüfus yüzdesinin çok daha yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinde yoksunlukların eğitim, sağlık ve yaşam standardı boyutlarına göre dağılımı incelendiğinde, eğitim boyutunda en yüksek yoksunluğun %91.2'lik oranla Estonya'da, sağlık boyutunda en yüksek yoksunluğun %99.9'luk oranla Çek Cumhuriyeti'nde, yaşam standardı boyutunda en yüksek yoğunluğun %30.5'lik oranla Arnavutluk'ta yaşandığı görülmektedir. Yine dikkat çekici

bir biçimde %95.6'lık oranla Macaristan'da, %88'lik oranla Letonya'da sağlık boyutunda yoksunluk yaşandığı görülmektedir.

AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında, AB'ye üye geçiş ekonomilerinde de özellikle eğitim ve sağlık alanında ciddi boyutta yoksunluk yaşandığı, buna karşın AB'ye üye geçiş ekonomilerinde yaşam standardının AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinden daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

2. AB'ye Üye, Aday ve Potansiyel Aday Geçiş Ekonomilerinde İnsani Gelişme

Geçiş ekonomilerinde insani gelişme endeksi ve göstergelerinden doğumda yaşam beklentisi, ortalama okullaşma yılı, beklenen okullaşma yılı ve kişi başı gayri safi milli gelir verileri Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Geçiş Ekonomilerinde İGE ve Göstergeleri

ÜLKELER	İnsani Gelişme Endeksi (2013)		Doğumda Yaşam Beklentisi (2013)	Ortalama Okullaşma Yılı (2012) 25 yaş ve üstü	Beklenen Okullaşma Yılı (2012)	Kişi Başına Gayri Safi Milli Gelir 2011 PPP \$
	Sıralama	Değer				
AB Üyesi Geçiş Ekonomileri						
Bulgaristan	58	0.777	73.5	10.6	14.3	15,402
Çek Cumhuriyeti	28	0.861	77.7	12.3	16.4	24,535
Estonya	33	0.840	74.4	12.0	16.5	23,387
Hırvatistan	47	0.812	77.0	11.0	14.5	19,025
Macaristan	43	0.818	74.6	11.3	15.4	21,239
Letonya	48	0.810	72.2	11.5	15.5	22,186
Litvanya	35	0.834	72.1	12.4	16.7	23,740
Polonya	35	0.834	76.4	11.8	15.5	21,487
Romanya	54	0.785	73.8	10.7	14.1	17,433
Slovakya	37	0.830	75.4	11.6	15.0	25,336
Slovenya	25	0.874	79.6	11.9	16.8	26,809
AB'ye Aday Geçiş Ekonomileri						
Arnavutluk	95	0.716	77.4	9.3	10.8	9,225
Karadağ	51	0.789	74.8	10.5	15.2	14,710
Makedonya	84	0.732	75.2	8.2	13.3	11,745
Sırbistan	77	0.745	74.1	9.5	13.6	11,301
AB'ye Potansiyel Aday Geçiş Ekonomileri						
Bosna-Hersek	86	0.731	76.4	8.3	13.6	9,431
Kosova	-	-	-	-	-	-

Kaynak: HDR 2014: 160-161.

Tablo 8 incelendiğinde, AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında Bulgaristan ve Romanya hariç diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinde insani gelişme düzeyinin daha yüksek olduğu görülür. AB üyesi geçiş ekonomileri arasında insani gelişme düzeyinin en yüksek olduğu ülkeler Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Estonya iken, AB'ye aday ve potansiyel geçiş ekonomileri arasında insani gelişme düzeyi bakımından AB üyesi geçiş ekonomilerine en yakın ülkenin Karadağ olduğu ve bu ülkeyi Sırbistan'ın takip ettiği görülmektedir.

İnsani Gelişme Raporu'na göre ülkelerin 2012-2013 yıllarındaki İGE sıralamaları incelendiğinde, AB üyesi ülkelerden Litvanya ve Romanya'da "1" puanlık, AB'ye aday geçiş ekonomilerinden Makedonya, Karadağ, Sırbistan'da "1" puanlık, Arnavutluk'ta 2 puanlık ilerleme olduğu görülmektedir. Söz konusu puan ilerlemelerine karşın İGE sıralamaları bakımından AB üyesi ülkelerden Polonya'da "1" puanlık gerileme yaşanmıştır.

AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında İGE göstergelerinden doğumda yaşam beklentisi ölçütü bakımından bir karşılaştırma yapıldığında, 79.6'lık değerle Slovenya'nın birinci sırada yer aldığı ve bu ülkeyi 77.7'lik değerle Çek Cumhuriyeti'nin ve 77.4'lük değerle Arnavutluk'un takip ettiği görülür. Yine doğumda yaşam beklentisi ölçütü bakımından AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında en düşük değere sahip ülke ise 72.1'lik değerle Litvanya'dır. Bu bulgular, İGE göstergelerinden doğumda yaşam beklentisi ölçütü bakımından AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında anlamlı farklılıklar olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu bulgulara dayalı olarak AB'ye aday geçiş ekonomileri ile AB'ye potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında da anlamlı farklılıklar olmadığı söylenebilir.

AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında İGE göstergelerinden 25 yaş ve üstü bakımından ortalama okullaşma yılı ölçütüne göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelendiğinde ise, Litvanya'nın 12.4 ve Çek Cumhuriyeti'nin 12.3 değeriyle en yüksek ortalama okullaşma yılıyla, Makedonya'nın 8.2 ve Bosna Hersek'in 8.3 değeriyle en düşük ortalama okullaşma yılıyla diğer ülkelerden ayrıldığı görülmektedir. Söz konusu geçiş ekonomileri arasında İGE göstergelerinden beklenen

okullaşmayılı ölçütü bakımından bir karşılaştırma yapıldığında ise, Karadağ hariç AB'ye üye geçiş ekonomilerinde beklenen okullaşma yılının AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Karadağ'da beklenen okullaşma yılı 15.2'lik değerle AB'ye üye geçiş ekonomileri düzeyindedir. Buna karşın AB'ye aday Arnavutluk'ta beklenen okullaşma yılı çarpıcı bir biçimde hem AB'ye üye geçiş ekonomilerinin hem de AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinin çok gerisindedir.

AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında kişi başı GSMG ölçütüne göre bir karşılaştırma yapıldığında ise, kişi başına düşen milli gelirin en yüksek olduğu ülkenin 26,809\$ ile Slovenya olduğu ve bu ülkeyi 25,336\$ ile Slovakya ve 24,535\$ ile Çek Cumhuriyeti'nin takip ettiği görülmektedir. Tablo 8'e göre AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında kişi başına düşen milli gelirin en düşük olduğu ülkenin 9,225\$ ile Arnavutluk olduğu, bu ülkeyi 9,431\$ ile Bosna Hersek'in takip ettiği görülmektedir. Bu bulgular, AB'ye üye geçiş ekonomilerinde kişi başına düşen, milli gelirin AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu bulgulara dayalı olarak kişi başına düşen GSMG bakımından AB'ye aday geçiş ekonomileri ile AB'ye potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı da söylenebilir.

IV. ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK VE İNSANİ GELİŞME BAKIMINDAN TÜRKİYE İLE AB'YE ÜYE, ADAY VE POTANSİYEL ADAY GEÇİŞ EKONOMİLERİ KARŞILAŞTIRMASI

1. Çok Boyutlu Yoksulluk Bakımından AB'ye Üye, Aday, Potansiyel Aday Geçiş Ekonomileri ve Türkiye

Daha önce değinildiği üzere, çok boyutlu yoksulluk bakımından AB'ye aday bir ülke olarak Türkiye'nin özellikle AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri ile karşılaştırılmasının yapılması hem Türkiye için hem de söz konusu geçiş ekonomileri için AB'ye üyelik sürecinin değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda yapılması

gereken öncelikle Türkiye ile AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında ÇBYE değeri bakımından bir karşılaştırma yapmaktır.

Tablo 3'teki verilere dayalı olarak ÇBYE bakımından Türkiye'nin durumu değerlendirildiğinde, 0.028 endeks değeri ile Türkiye'nin hem AB üyesi geçiş ekonomilerinden hem de AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinden daha yüksek ÇBYE değerine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu endeks değeri ile 2012 yılı itibarıyla ÇBYE hesaplaması yapılan 104 ülke arasında da 42. sırada olduğu saptanmıştır (TUIK, 2014). Türkiye'de ÇBYE'nin AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerine göre yüksek bir değere sahip olmasının nedeni yoksun olma yoğunluğundaki ve çok boyutlu yoksulluktaki yoksul nüfus oranının yüksekliğidir. Nitekim çok boyutlu yoksulluktaki yoksul nüfus yüzdeleri incelendiğinde, Türkiye'nin %6.6 oranla Estonya dışındaki AB üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinden daha yüksek yoksul nüfusa sahiptir. Yine Türkiye yoksun olma yoğunluğu bakımından da %42.0 oranla AB üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 3 ve Tablo 7'teki yoksulluğa karşı savunmasız nüfus verileri incelendiğinde, Türkiye'nin %7.3'lük oranla hem AB üyesi geçiş ekonomilerinden hem de AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinden daha yüksek nüfus oranına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye, %7,3 oranla AB'ye aday geçiş ekonomisi olan Arnavutluk'a (%7.2) oldukça yakın bir değerdedir. Buna ilave olarak Türkiye'de şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus oranının da hem AB üyesi geçiş ekonomilerindeki şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus oranından hem de AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinde şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus oranından yüksek olduğu da görülmektedir.

Tablo 3 ve Tablo 7'deki yoksunlukların dağılımına ilişkin veriler incelendiğinde, Türkiye'nin eğitim yoksunluğu bakımından Estonya ve Hırvatistan hariç diğer geçiş ekonomilerinden daha kötü durumda olduğu görülmektedir. Buna karşın Türkiye sağlık yoksunluğu bakımından AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri ile Estonya, Slovenya ve Slovakya hariç diğer AB üyesi geçiş ekonomilerinden daha iyi durumdadır. Yaşam standardı bakımından ise Türkiye'nin AB üyesi geçiş ekonomilerinin oldukça gerisinde olduğu, buna karşın Karadağ ve Bosna-Hersek hariç diğer

AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinden daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

Çok boyutlu yoksulluk bakımından genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Türkiye'de çok boyutlu yoksulluk AB'ye üye, aday ve potansiyel geçiş ekonomilerine göre daha yüksek düzeydedir. Bu bağlamda Türkiye'nin AB üyeliği açısından kendisi gibi AB'ye aday ve potansiyel aday ülkelerle rekabet edebilmesi için en başta eğitim alanında olmak üzere sağlık ve yaşam standardı boyutlarında da yoksulluğu ve yoksunluğu azaltmaya dönük politikalar üretmesi kaçınılmazdır.

2. İnsani Gelişme Bakımından AB'ye Üye, Aday, Potansiyel Aday Geçiş Ekonomileri ve Türkiye

2013 yılı İGE sıralamasında Türkiye, 187 ülke arasında 69. sırada yer almakta (HDR, 2014: 161) ve AB'ye üye geçiş ekonomilerinden daha düşük İGE değerine sahip olduğu görülmektedir. AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri arasında ise Türkiye, Karadağ dışında daha yüksek insani gelişme değerine sahiptir. İnsani gelişme endeksi göstergeleri bağlamında değerlendirme yapılacak olursa; doğumda beklenen yaşam göstergesi bakımından Türkiye'nin genel olarak 75.23 İGE değeri ile AB'ye üye, aday ve potansiyel geçiş ekonomileri düzeyine yakın ve benzer değere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 6 ve Tablo 8'deki veriler incelendiğinde ise, ortalama okullaşma yılı göstergesi bakımından Türkiye'nin AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerinden oldukça düşük bir değere sahip olduğu görülmektedir. Aynı şekilde beklenen okullaşma yılı göstergesi bakımından da Türkiye, Bulgaristan ve Romanya haricindeki AB üye ülkelerden daha düşük beklenen okullaşma yılı değerine sahiptir. Daha önce de değinildiği üzere eğitim göstergelerinde yapılan değişiklikler hesaplama sonuçlarını etkilemiş ve özellikle okullaşma oranlarının arttığı ama mevcut okullaşma oranının nispeten düşük olduğu ülkeler için bu değişkenin kullanılması bu ülkelerin İGE değer ve sıralamalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Buna karşın, okur-yazarlık oranının oldukça yüksek olduğu ülkeler ise yeni değişkenin ayırt edici özelliğinin fazla olması nedeniyle daha üst sıralara çıkabilmişlerdir. Önceki yıllarda 15 yaş ve üstü için okur-yazarlık oranı alınırken, 2010 yılı raporunda 25 yaş ve üstü için ortalama okullaşma yılı

alınmaya başlanması ise okur-yazarlık ve okullaşma oranı son dönemlerde artış gösteren ülkelerin aleyhine olmuştur (Demir Şeker, 2011: 29).

Tablo 6 ve Tablo 8'deki veriler incelendiğinde, Türkiye'de kişi başına düşen gayri safi milli gelirin Bulgaristan ve Romanya hariç AB'ye üye geçiş ekonomilerinden daha düşük olduğu görülmektedir. Buna karşın Türkiye'de kişi başına düşen gayri safi milli gelir AB'ye aday ve potansiyel aday geçiş ekonomilerindeki kişi başına düşen gayri safi milli gelirden daha yüksektir.

İnsani gelişme bakımından genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Türkiye'de insani gelişme AB'ye üye, aday ve potansiyel geçiş ekonomilerine göre daha düşük düzeydedir. Bu durumun en önemli nedeni Türkiye'nin insani gelişim endeksi hesaplamasında dikkate alınan göstergelerden eğitim yönünden genel olarak AB'ye üye, aday ve potansiyel aday ülkelerden daha geri düzeyde olmasıdır. Örneğin Bulgaristan, kişi başına düşen GSMG, beklenen okullaşma yılı, doğumda yaşam beklentisi bakımından Türkiye'den daha düşük gelişmişliğe sahip olmasına rağmen ortalama okullaşma yılı göstergesinde daha yüksek gelişmişliğe sahip olmasından dolayı insani gelişmişlik sıralamasında 58. Sırada yer alırken, Türkiye 69. sıralara gerilemektedir. Bu durum eğitim göstergesi bakımından Bulgaristan'ın Türkiye'ye göre daha ileri düzeyde olması ile açıklanabilir. Bu bulgular, Türkiye'nin insani gelişmişlik sıralamasında daha üst sıralarda yer alabilmesi için eğitim göstergelerine yansıtacak şekilde bir gelişme kaydetmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Değerlendirme kapsamına alınan AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomileri ile Türkiye'nin çok boyutlu yoksulluk ve insani gelişme göstergeleri irdelendiğinde AB'ye üye, aday ve potansiyel aday geçiş ekonomisi ülkeleri ve Türkiye arasında farklılıklar olduğu, bu farklılıkların sadece gruplar bazında olmayıp gruplar içinde de önemli ölçüde değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

Ülkelerin çok boyutlu yoksulluklarının ölçülmesinde verilerin yetersizliği ve farklı yılları kapsaması karşılaştırma olanağını sınırlasa da aynı yılı kapsayan veriler ve ülke bazında değerlendirme yapılmasında fikir vermektedir. Bu bağlamda Türkiye en yüksek çok boyutlu yoksulluk

endeksine sahip ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında AB'ye üye olan Estonya, Türkiye'ye oranla daha yoksul nüfusa sahip olmasına rağmen yoksunluğun yoğunluğu bakımından Türkiye'den daha düşük bir değere sahip olması nedeniyle endekste Türkiye'ye yakın olmakla birlikte daha düşük bir değer göstermektedir. Türkiye'deki yoksunlukların dağılımı açısından eğitim ve sağlık yoksunluğu ağırlıklı olarak dikkati çekmektedir. Bu sonuçlar eğitim ve sağlık alanında uygulanan politikaların etkinliğinin artırılması veya yeni politikalar geliştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Daha önce de değinildiği üzere Türkiye'deki çok boyutlu yoksulluğu bölgesel olarak değerlendirdiğimizde yoksulluğun daha çok doğu bölgelerinde ve kırsal alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Yoksulluğun nedenleri arasında gelir dağılımındaki eşitsizlikler, hızlı nüfus artışı, istihdam yetersizliği, göç, işsizlik, enflasyon ve ücret politikaları, fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik olmayan eğitim politikaları, işgücü piyasasında örgütlenme düzeyinin yetersizliği, mevcut sosyal güvenlik sistemindeki aksaklıklar gibi nedenlerin olduğu düşünülürse özellikle bu bölgelerde kalkınmayı arttıracak istihdam, eğitim, nüfus, göç ve sosyal güvenlik alanında etkin politikalar oluşturulması gereği açıktır.

Geçiş ekonomilerinin ve aynı zamanda Türkiye'nin farklı ekonomik, sosyal ve kültürel yapıya sahip olmaları doğası gereği ülkelerin farklı performans özellikleri göstermelerine neden olmaktadır. Altyapısı daha güçlü olan, değişime daha kolay adapte olabilen, reformlar gerçekleştirebilen, gelişme için yeni politikalar üretebilen veya politikalarını istikrarlı bir şekilde etkin olarak uygulayabilen ülkelerin daha iyi bir ilerleme sağlayabilecekleri açıktır. Bu bağlamda ülkelerin verilerini gerçekçi bir yaklaşımla değerlendirmesi ve iyileştirme yapılması gereken konularda etkin reformlar uygulaması gereklidir.

Son olarak söylemek gerekirse; UNDP tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporları ve kapsamına alınan göstergeler ışığında ülkeler arasında değerlendirme yapmak mevcut durumun analiz edilmesi ve gelişimin sağlanmasında kuşkusuz çok önemlidir. Ancak endekslerde yer alacak göstergeler ve hesaplama yöntemlerinin belirlenmesinde zamanla değişikliklere gidilmesi, kriterlerin değiştirilmesi gösterge değerlerini de etkilemektedir. Bu bağlamda ülkelerin gelişmişlikleri ve kalkınmışlıklarında sıralamaların değişebileceği unutulmamalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akalın, 2002. Türkiye’de Ekonomi - Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş, Akçağ Basım Yayın, Ankara.
- Busilacchi, 2003. “Activation Minimum Income And Basic Income: History Of A Comparison Of Two Ideas”, *L’Assistenza Sociale*, 3, s. 17
- Demir, 2006. “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme İndeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, s. 2.
- Demir Şeker, 2011. “Türkiye’nin İnsani Gelişme İndeksi ve İndeks Sıralamasının Analizi”, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, s. 2-9
- Erkul, 2013. “Yoksulluk Ölçütlerine Genel Bir Bakış: Çok Boyutlu Yoksulluk İndeksi”, Hizmet ve Toplumla Çalışma, Doç. Dr. Şener Koçyıldırım’a Armağan, Ankara, s. 220-227.
- Staehr, 2005. “Reforms and Economic Growth in Transition Economics: Complementarity, Sequencing and Speed”, *The European Journal of Comparative Economics*, 2, p. 179, 199, 200.
- Tandırcıoğlu, 2002. “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, s. 203.
- HDR, 2013a. Human Development Report 2013, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf. Erişim tarihi: 12.03.2014)
- HDR, 2013b, Human Development Report 2013 Technical Notes, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2013_en_technotes.pdf. (Erişim tarihi: 12.03.2014)
- HDR, 2014. Human Development Report 2014, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>. (Erişim tarihi: 29.09.2014)

- İktisadi Kalkınma Vakfı, Diğer Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=282>.
- OPHI, 2014a. OPHI Country Briefing 2013, <http://www.ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/mpi-data-bank/mpi-country-briefings/>. (Erişim Tarihi: 04.03.2014)
- OPHI, 2014b. MultidimensionalPoverty Index 2013: BriefMethodologicalNoteandResults, <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MPI-2013-Brief-Methodological-Note-and-Results1.pdf?79d835>. (Erişim Tarihi: 04.03.2014)
- TUIK, 2014, 2012 Yoksulluk Çalışması, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>. (Erişim tarihi: 04.03.2014)
- TUIK, 2014, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/SecilmisUluslararasıGostergeler/metaVeriEkle.do?durum=metaGetir&menuNo=106>. (Erişim tarihi: 30.09.2014)
- UNDP, 2014. Çok Boyutlu Yoksulluk İndeksi, http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_mpi-TR_ece%20FU.pdf. (Erişim Tarihi: 04.03.2014)